

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «ВІЧНИЙ КОРАБЕЛЬ»: СИМВОЛИ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНІЙ ПЛОЩИНІ

У статті визначаються жанрові ознаки твору Л. Мосендза «Вічний корабель», простежується їхнє співвідношення із проблематикою. Окреслюється екзистенційна площина художнього твору, у якій увиразнюються образи-символи, що закодовують узагальнений смисл, спроектований на визначення сутнісних характеристик буття. Увага приділяється визначенню ролі підтексту у формуванні символічної основи художнього зображення. Досліджуються особливості функціонування символу вічного корабля у драматичній поемі Л. Мосендза. Аналізується конфлікт, який стає наслідком вибору героя драматичної поеми. Вивчаються особливості розвитку драматичної дії у творі. З'ясовуються внутрішні імпульси, що призводять до здійснення вибору; зіставляється рівень і спосіб самоусвідомлення героя до і після прийняття руйнівного рішення; визначаються істотні суперечності між уявленнями героя і реальною дійсністю.

Ключові слова: драматична поема; образ; символ; конфлікт; дія.

Драматична поема «Вічний корабель» митця-емігранта Л. Мосендза віддзеркалює екзистенційний пошук особистості, враженої переживанням катастрофічних перипетій ХХ ст. Творчий доробок письменника викликає зацікавленість українських науковців. О. Астаф'єв [1] вивчає факти життя і творчості письменника у контексті дослідження еміграційної літератури. В. Просалова [4] – тексти Л. Мосендза в інтертекстуальних студіях. З. Гузар [3] аналізує драматичну поему «Вічний корабель». Окрім прози, поезії, драматургії письменника, інтерес літературознавців, до прикладу, О. Багана, привертає його публіцистика.

Завдання статті полягають у визначенні художніх і змістових параметрів драматичної поеми «Вічний корабель», окресленні символічної основи зображених у творі перевтілень та видозмін, з'ясуванні їхніх екзистенційних форм, вивченні конфлікту між уявним і дійсним, аналізові процесу вибору і його наслідків як визначальних чинників розгортання драматичної дії.

Л. Мосендз створює знаковий і символічний твір «Вічний корабель» (1933 р.), який відображає проєкції внутрішнього стану глобальної непевності та стає осмисленням змін буттєвої парадигми. Образ вічного корабля перетворюється на символ нездійсненого прагнення відшукати заново іманентний смисл, яке набуває самостійного, але герметично замкненого значення. У драматичній поемі герой переживає відчуття відчуженості від самого себе і відчуженості від зовнішнього світу, яке стає основоположним у відображеному просторі екзистенції, що після вирішального вчинку героя набуває незворотних і

незмінних форм. У творі конструюються образи й обставини, які відображають свідомість героя у процесі болісної трансформації через вимушений самообман, що призводить до його самозаперечення.

Мандрі у драматичній поемі структурують простір твору, оскільки драматична дія пов'язана з подорожжю головного героя. Спочатку подорож формується у вигляді проєкту й омріяних уявлень, що змушують героя здійснити незворотний вибір. Після прийнятого рішення мандрівка стає способом вимушеного існування героя та засобом, що розкриває примарність мотивів і сподівань про побудову нової батьківщини. Автор показує перехід від одного стану свідомості до іншого, у результаті чого оголюються болісні суперечності між моральними та раціональними складниками. Подорож, яка перетворюється на безкінечний процес, означає стан цілковитої відірваності головного героя від основ буття, що стає наслідком відмови від реального (батьківщини) заради ілюзорного (побудови нової вітчизни).

У драматичній поемі «Вічний корабель» Леонід Мосендз розкриває сутність патріотизму та гуманізму, розглядаючи їх як ознаки найважливіших проявів буття. Автор переносить зображення у символічну площину, закодовуючи в образах твору позачасові значення й осмислюючи проблеми через масштабні узагальнення. Мандрівка, яка не може закінчитися через хибний вибір ватажка, стає символічним утіленням пошуків правильного шляху. Різні позиції дійових осіб у творі засвідчують намагання визначити найбільш оптимальний спосіб реагування на критичну ситуацію, яка водночас виявляє їхні істинні інтенції.

Проте драматург обумовлює неоднорідність вибору його подальшими наслідками для героїв твору. Вибір дійових осіб стає показником їхніх цінностей.

Дійові особи твору вирішують дилему: захистити батьківщину від ворога чи залишити заради власного порятунку й подальшого ймовірного відродження. Письменник ускладнює проблему майже визначеним трагічним фіналом для оборонців батьківщини, проте підкреслює їхню цілісність. Натомість втеча від ворога позбавляє дійових осіб внутрішньої цілісності й прирікає на моральну стагнацію. Частина жителів Брюгге залишається боронити місто від ворога, натомість Ганс із одностайними відпливає від батьківщини, щоби заснувати нове поселення. Родина самого Ганса не підтримує його намір, що є своєрідною вказівкою його неправильності, яка стає очевидною після незворотних вчинків героя. Намір Ганса зберегти свій рід не знаходить утілення. Він не досягає мети, назавжди залишаючись у стані невизначеності. Автор показує цілковите неспівпадіння раціональних рішень героя і обставин.

Образ корабля стає символом безкінечного й нездійсненого пошуку та втрати зв'язків із важливими аспектами власної сутності. Прагнення уникнути насильства й несвободи, знайти новий прихисток обертається вічним блуканням. Водночас увиразнюється проблема відповідальності за здійснений вибір – нескінченне блукання символізує стан незавершеного усвідомлення, коли герой приходять до часткового розуміння хибності й неоднозначності свого вчинку, проте опиняється у таких обставинах, у яких не має можливості змінити своє становище.

Проблема подібного вибору пов'язана із втратою об'єднувального центру. Драматург представляє альтернативу, підкреслюючи роль провідника народу, який здатний консолідувати народ і повести його до спільної мети захисту вітчизни. Автор наголошує на особистісній потужності керівника, який створював напрям дій для всього народу, що перебував у стані безладу. Визначальні характеристики образу Вільгельма Мовчазного, який став утіленням ідеального лідера, обумовлювалися його здатністю брати на себе відповідальність, приймати самостійні рішення, переборювати негативні прояви. Ганс формулює головні лідерські якості, які, крім вияву видимих звитяг, передбачають колосальну внутрішню працю й силу: «Де ж / той вождь, який спроможе взяти / крім слави і безслав'я теж / на себе? Зможе подолати / невдачність мас, погрозу змов / при першій прояві невдачі? / Хто зможе починати все знов / і на однині не заплаче?» [3, с. 203]. У цій характеристиці він вказує на унікальну здатність до державотворення, що засновується на позачасових цінностях, баченні цілісної картини і глобальної мети, заради якої долаються будь-які перешкоди. Водночас у риторичному запитанні героя простежуються цілком виразні алюзії на українську дійсність. За допомогою підтексту відображено проблему виживання і збереження національних ознак України в умовах бездержавності.

Автор формує уявлення про неіснуючого у теперішньому часі лідера, який чітко усвідомлює власне призначення і могутність, завдяки чому організовує некеровані маси. Образові Вільгельма протистав-

ляються образи ймовірних ватажків-зрадників, яких цікавлять не загальнодержавні інтереси, а лише власні егоїстичні. Відсутність могутнього правителя призводить до розпорошення цілей городян. Прагнення до волі стає своєрідним випробуванням героїв твору, яке протиставляється виправдовуваним занепадницьким настроєм деяких із них, як-от: підкорення іспанцям, які прагнуть знищити Брюгге, зрадництво, гультайство.

У творі представлена боротьба різних інтересів. Частина чиновників знецінює поняття свободи, їхнім основним мірилом є вигода. Натомість 2-й радник визначає ті найцінніші властивості людського духу, які не можуть проявитися в умовах підневільного існування. Він визначає історичну безперспективність рішення підкоритися чужинцям, що призведе до морального занепаду та самознищення: «Чи ж віра ця без сліду згине / в покорі рабській, без надій? / Як так – душа загине з нею, / душа народу мого, / і стане труп живий з нього / прокляттям Божим над землею...» [3, с. 208].

Ганс пропонує компроміс – звільнення без боротьби. З розвитком дії розкривається оманливість компромісного рішення. Автор увиразнює певну парадоксальність – Гансова здатність до тверезого усвідомлення поєднується з утопічними й морально не виправданими проектами. Саме Ганс, характеризуючи Вільгельма Мовчазного, визначає необхідність об'єднання народу заради боротьби проти ворога. Проте він сам сприяє роз'єднаності, коли покидає Брюгге заради втілення власних ілюзій, які базуються на його малодушності. Покарання за малодушність набуває глибокого символічного значення: відмовившись захищати рідне місто, залишивши його напризволяще, Ганс втратив можливість і моральне право творення нового. Л. Мосендз увиразнює символічні аспекти перетворень, яких зазнав Ганс. Герой фактично відмовився від частини самого себе, а його подорож океаном стала остаточною втратою власної сутності.

Дружина Ганса відмовляється залишити Брюгге, визначаючи зв'язок із батьківщиною, що водночас є втіленням сутності героїні, важливішим за можливість порятунку: «Тут кожен камінь повен змісту / для мене!» [3, с. 214]. Її вмотивована відмова розкриває дисонанс прийнятого Гансом рішення, які ще більше увиразнюються після відмови його дочки Марти та сина Михаеля. Його діти виявляють надзвичайну енергійність, відстоюючи своє рішення захищати вітчизну, яке у них асоціюється з власним самовираженням і свободою. Батьківщина для них є тим простором, у якому розгорнулися та реалізувалися їхні найважливіші інтенції. Незримий сутнісний зв'язок із рідною землею наснажує дружину та дітей Ганса силою, необхідною для протистояння сильнішому ворогові.

Ганс гостро відчуває дисонанси, але розцінює їх не як показник сумнівності його рішення, а як підтвердження його складної й належно не оціненої місії. Його необгрунтована впевненість у власному сумнівному рішенні вказує на формування фанатичного захоплення, як наслідок неприйняття загрозливої дійсності й створення ілюзії задля її подолання. Автор зображає неминуче руйнування ілюзії у зіткненні з дійсністю, що призводить до знищення й носія цієї ілюзії.

Процесу руйнування масштабних ілюзій, які співвідносяться зі штучно створеним смислом буття, Л. Мосендз надає максимально символічного змісту.

Ідея Ганса про нову обітовану землю стає всепоглинаючою. Він намагається ігнорувати ті ознаки, які вказують на неможливість реалізації його прагнень. Після здійсненого вчинку, його починають мучити сумніви, але він розуміє неможливість зворотного шляху й відсутність перспектив: «Там – відцуралася родина, / тут, в безбережній далині / розпорошилась наша фльота...» [3, с. 221]. Письменник показує втрату того, що герой полишив, та його розуміння слабкої позиції в теперішньому, що визначає його безнадійне майбутнє.

Уява змученого Ганса розкриває перед ним наслідки його вибору – вони проєктуються на долю самого Брюгге. Автор порушує проблему глобальної відповідальності. У творі причинно-наслідкові зв'язки простежуються на рівні окремої особистості та народу – рішення Ганса впливає на долю всього міста.

З одного боку, його діти відвоювали свободу міста ціною власного життя, з іншого – місто застигає у стані анабіозу через вчинок Ганса. Його прорахунок свідчить про підміну понять, наслідком якої стають особистісні та світоглядні втрати: «Мав ти віру / в чужий благословенний край, / та свій згубив!» [3, с. 222]. Він намагався покинути реальну проблему заради ефемерної ідеї та у результаті втратив усе: двох дітей, батьківщину, власну мету, яка виявилася не лише недосяжною, але й руйнівною. У драматичній поемі залишити батьківщину означає відмовитись від власної сутності, а це веде у безвихідь. Ганс сам себе заганяє у пастку – в певному сенсі, він не може остаточно залишити рідне місто, навіть тоді, коли фізично його покидає, адже воно виступає своєрідним свідченням його існування. Покидаючи Брюгге на поталу ворогові, він опиняється у стані самозаперечення. Вічний корабель символізує герметизацію цього стану. Самообман Ганса, який виявляється у зосередженні на ефемерних уявленнях та ігнорванні реальних фактів, призводить до втрати права на зміни і розвиток.

Відмова захищати вітчизну і прагнення створити її на чужині означає загострення внутрішніх суперечностей героя, які вступають у не вирішуваний і безкінечний конфлікт. Конфлікт наповнюється символічним смислом, оскільки репрезентує онтологічно сутнісні прояви свідомості, які вказують на предметні явища дійсності.

Локації драматичної поеми – місто Брюгге й Океан – своєрідно характеризують розгортання драматичної дії. Образ міста формують жителі, які обирають і відстоюють певну позицію з приводу іспанської навали. Відсутність єдності в розумінні й реагуванні на загрози сприяє розсіюванню сил. Проте автор надає потужного звучання патріотичним мотивам. Дружина Ганса та двоє його дітей відмовляються покидати місто, відзначаючи його найважливіші характеристики, що пов'язуються з конкретним досвідом і переживаннями дійових осіб.

Якщо образ міста Брюгге має предметне втілення, то образ Океану зображений більш абстрактно. Океан у творі символізує безмежний простір невизначеності. Ганс добровільно й цілеспрямовано розпочинає подорож Океаном, яка обертається для нього великими втратами. Сама ця подорож стає показником відступництва Ганса, який втрачає власну сутність, перетворюючись на примаару. У фіналі твору він переміщується в інший вимір, безкінечно подорожуючи «по океані часу» [3, с. 224].

Драматична поема Леоніда Мосендза представляє осмислення проблеми самовизначення. Автор пропонує декілька варіантів, з-поміж яких виокремлюються емоційні та інтелектуальні рішення. Національна сутність у творі має виразне емоційне підґрунтя, оскільки саме почуття дійових осіб відображають нерозривний зв'язок із батьківщиною (Катерина, Марта, Михаель). Інтелектуальне осмислення призводить до вираховування нібито оптимальних дій, яке насправді призводить до ігнорування визначальних атрибутів національного самовияву. Ганс логічно обґрунтовує потребу побудови нового Брюгге на чужині, полишаючи поза увагою факт власного відступництва, яке він усвідомлює у фіналі твору.

Драматична поема Л. Мосендза «Вічний корабель» утілює ідею взаємозалежності особистісного й національного самовираження. Автор виокремлює моральний аспект проблеми, який обумовлюється внутрішніми мотивами рішень дійових осіб та реалізується через їхні вчинки. Хибне рішення Ганса набуває символічного вираження в образі вічного корабля, чим підкреслюються його масштабні руйнівні наслідки. Образ Ганса втрачає свою наповненість, перетворюючись на позбавлену життя оболонку, яка приречена на безкінечне існування в такому застиглому стані.

Список використаних джерел

1. Астаф'єв О. Європейський вимір української повоєнної еміграційної літератури // Біблія і культура / О. Астаф'єв. – 2009. – № 11. – С. 171–177.
2. Гузар З. Геній юнацтва («Вічний корабель» Л. Мосендза) / З. Гузар // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу (українські письменники – націоналісти – «вісниківці»). – 2-е вид., доп. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1996. – С. 197–198.
3. Мосендз Л. Вічний корабель / Л. Мосендз // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу (українські письменники – націоналісти – «вісниківці»). – 2-е вид., доп. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1996. – С. 199–224.
4. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи : монографія / В. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. – 344 с.

Атаманчук В. П.,

Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

**ДРАМАТИЧЕСКАЯ ПОЕМА ЛЕОНИДА МОСЕНДЗА «ВЕЧНЫЙ КОРАБЛЬ»: СИМВОЛЫ В
ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНОЙ ПЛОСКОСТИ**

В статье определяются жанровые признаки произведения Л. Мосендза «Вечный корабль», прослеживается их соотношение с проблематикой. Определяется экзистенциальная плоскость художественного произведения, в которой обретают выразительность образы-символы, кодирующих обобщенный смысл, спроектированный на определение сущностных характеристик бытия. Внимание уделяется определению роли подтекста в формировании символической основы художественного изображения. Исследуются особенности функционирования художественного символа вечного корабля в драматической поэме Л. Мосендза. Анализируется конфликт, который становится следствием выбора героя драматической поэмы. Изучаются особенности развития драматического действия в произведении. Выясняются внутренние импульсы, приводящие к осуществлению выбора; сопоставляется уровень и способ самосознания героя до и после принятия разрушительного решения; определяются существенные противоречия между представлениями героя и реальной действительностью.

Ключевые слова: драматическая поэма; образ; символ; конфликт; действие.

Atamanchuk V. P.,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**THE DRAMATIC POEM OF LEONID MOSENDZ THE ETERNAL SHIP:
SYMBOLS IN EXISTENTIAL DIMENSION**

The dramatic poem The Eternal Ship of the emigrant writer L. Mosendz reflects the existential search for the person who was struck by the experience of the catastrophic vicissitudes of the twentieth century. The tasks of the article comprise the determining the artistic and content parameters of the dramatic poem The Eternal Ship, outlining the symbolic basis of the depicted transformations and modifications, elucidating their existential forms, studying the conflict between imaginary and actual states, analyzing the process of choice and its consequences as determinative factors of dramatic action deployment. L. Mosendz creates a sign and symbolic poem which reflects the projection of the internal state of global uncertainty and becomes an understanding of the changes of the existential paradigm. The image of the eternal ship turns into a symbol of an unrealized desire to find a newly inherent meaning, which acquires an independent but hermetically locked value. The dramatic poem by L. Mosendz The Eternal Ship embodies the idea of interdependence between personal and national expression. The author singles out the moral aspect of the problem, which is conditioned by the internal motives of the decisions of the heroes and is realized through their actions. Hans's erroneous decision acquires a symbolic expression in the form of an eternal ship, which emphasizes its massive devastating consequences. Hans's image loses its vitality, turning into a lonely shell that is doomed to the infinite existence in this state.

Key words: dramatic poem; image; symbol; conflict; action.